

Doel

Met dit voorstel willen natuur- en milieuorganisatie BOS+ en ontwerp bureau Fris in het Landschap **aandacht vragen voor de kwalitatieve vergroening van penitentiaire centra en de belangrijke sociale, ecologische en gezondheidsvoordelen die hieruit voortkomen** (o.a. verhoogd mentaal en fysiek welzijn van gevangenen en personeel, agressiepreventie, recidive beperking, verhoogde biodiversiteit, klimaatadaptatie en mitigatie). Met een **inspiratiegids voor gevangenisbesturen** willen we praktische handvaten bieden om die vergroening te realiseren.

Probleemstelling en (ruimtelijke) context

Vlaanderen telt vandaag zo'n 5.000 gedetineerden, verdeeld over 17 reguliere gevangenissen, 2 jeugdgevangenissen en 2 gesloten jeugdinstanties. De penitentiaire sector is daarmee een substantiële sector met hele eigen, specifieke uitdagingen.

Recent onderzoek toonde aan dat **37% van de Vlaamse gedetineerden kampt met ernstige psychische problemen**.¹ Ter vergelijking: over de hele Belgische bevolking is dat zo'n 17%. Internationale studies schetsen een nog verontrustender beeld: in Amerikaanse gevangenissen werden tekenen van depressies vastgesteld bij 89% van de gedetineerden en zelfmoordcijfers lagen er meer dan 3 keer hoger dan erbuiten.

Voor de meeste gedetineerden zijn de gevangensterreinen de enige omgeving die ze tijdens hun verblijf ervaren. Toch wordt die omgeving nog te vaak gedomineerd door beton en beslotenheid. Het gros van de Vlaamse gevangenissen werd gebouwd naar het 19de eeuwse Ducpétiaux-model; verregaande controle en efficiëntie domineren de architectuur en de ruimtelijke inrichting. **Groen is vaak zeer beperkt of eenzijdig aanwezig** (lees: kort gemaaid grasvelden waar men de gevangenen kan 'luchten'). 13 van de 17 gevangenissen liggen bovendien in een stedelijke context, veelal binnen de stadsring. Ruimte is hier schaars en kwalitatief groen werd vaak weggeschoven ten voordele van andere faciliteiten. Daartegenover staat een meer recente tendens voor 'humane' gevangenisarchitectuur.² Parallel aan moderne modellen van bewaking en begeleiding van gedetineerden ('dynamic security') ontstaan experimenten voor een meer dynamische en stimulerende ruimtelijke inrichting.

Voorstel en motivatie

Met dit voorstel willen we **kwalitatieve vergroening voor een verbeterde ruimtelijke gevangenisinrichting promoten**. In een sector die voortdurend kampt met plaatsgebrek en beperkte middelen, is een snelle en radicale omschakeling van de gebouwde omgeving uiteraard niet evident. Maar net door binnen die gegeven ruimtelijke condities strategische vergroening in te brengen kan er op een efficiënte manier significante winst geboekt worden.

In onderzoek naar welzijn in gevangenissen wordt het potentieel van groen helaas nog weinig of niet in beschouwing genomen. **BOS+ heeft echter in eerdere projecten kennis en ervaring opgedaan over de link tussen groen en (mentale) gezondheid³, een verband dat ook internationaal al breder onderzocht werd.** Een eerste studie toonde reeds in 1984 aan dat zicht op groen in ziekenhuiskamers een significant positief effect heeft op het herstel van patiënten – concreet herstelden patiënten na een galblaasoperatie 10% sneller en gebruikten ze 30% minder

medicatie in een kamer die uitkeek op groen. Sindsdien werd een **groene omgeving door wetenschappers overtuigend gelinkt aan stressreductie, lagere criminaliteitscijfers, agressiepreventie, verbeterd mentaal welzijn, socialer gedrag en hogere empathie**. In Nederland wordt vandaag al actief het concept gepromoot en uitgevoerd van een groene 'healing environment' in de buurt van ziekenhuizen en zorginstellingen.

Een ander relevant onderzoeksdomein is dat van **biophilic design**.⁴ Dat stelt dat de **inrichting van onze leef- en werkomgeving**, en meer specifiek de relaties die we daarin creëren met natuurlijke systemen, **een direct positief effect heeft op ons mentaal welzijn**. Hoewel voorlopig nog vooral toegepast in andere sectoren, zijn heel wat principes van *biophilic* ontwerp ook in de context van een gevangenis veelbelovend. Bijvoorbeeld: pluri-zintuigelijke connecties met natuurlijke systemen – zicht op groen, natuurlijke en dynamische lichtinval, natuurlijke geluiden en geuren, relatie met biodiversiteit – verminderen aanzienlijk de (werk)stress en verhogen onze productiviteit. Ruimtelijke combinaties van besloten *refuges* en meer open, natuurlijke zichten bieden ideale plekken om tot rust te komen en agressie tegen te gaan. Etc.

In dit project zullen we inzichten uit beide onderzoeksdomeinen combineren. Van daaruit **formuleren we ontwerpprincipes die gevangenissen kunnen hanteren** om o.m. stress en agressie te beperken, psychologische problemen te verzachten en sociale structuren te versterken via vergroening. Een aandachtspunt hierbij is dat niet enkel de oppervlakte groen van tel is, maar minstens evenzeer de aanwezige biodiversiteit, de ruimtelijke variatie en de pluri-zintuigelijke connecties met natuurlijke systemen. Het betrekken van gedetineerden bij het volledige vergroeningsproject (ontwerp, aanleg en beheer achteraf) is een mogelijkheid die de positieve effecten nog kan versterken. Tenslotte zijn er ook bijkomende maatschappelijke voordelen; betere luchtkwaliteit en waterhuishouding, inperking van lokale hitte-eilandeffecten en een verhoogde lokale biodiversiteit.

Aanpak

In dit project zullen we steunen op eigen kennis en expertise rond groen en gezondheid, literatuurstudie, gesprekken met de penitentiaire sector en een verkennend ontwerpend onderzoek. Concreet engageren de indieners zich tot **gesprekken, workshops en/of plaatsbezoeken bij een 3-tal penitentiaire centra** (waarvan minstens 1 stedelijk) aangevuld met een **specifieke literatuurstudie**. Dit resulteert in een **inspiratiegids voor medewerkers en besturen van penitentiaire centra**. Die bevat (1) een overzicht van het belang en **potentieel van vergroening**, (2) **good practices** uit binnen- en buitenland, (3) **ontwerpprincipes**, toepasbaar in verschillende contexten, en inclusief omschrijving en potentieel van de ingreep, inschatting van de nodige middelen, referentiebeelden, praktische tips voor beheer en gebruik en (4) overzicht van **bestaande (financiële) ondersteuning en instrumenten**. Deze gids wordt actief verspreid naar de gevangenissector, maar kan ook inspiratie bieden aan psychiatrische instellingen en zorginstellingen in het algemeen. Naast deze publicatie kunnen een **aantal lezingen** georganiseerd worden rond het thema.

Partnerschap

BOS+ is al bijna 50 jaar een voortrekker van bomen en groen in Vlaanderen, met een ruime expertise in groenbeleid en een specifieke kennis over de link tussen groen en gezondheid. **Fris in het Landschap** is een bureau voor landschapsarchitectuur en stedenbouw met een sterke maatschappelijke focus. Duurzaamheid en participatie zijn kernwaarden in hun werk.

1 Favril, Louis, and Anja Dirkzwager. 2019. "De Psychische Gezondheid Van Gedetineerden in België En Nederland : Een Systematisch Overzicht." Tijdschrift Voor Criminologie 61 (1): 5–33

2 Zie o.a. het werk van Prisonsgear, Terra Therapeutica, De Huizen vzw, ...

3 Zie o.a. <https://www.bosplus.be/nl/dokter-bos>

4 Browning, W.D., Ryan, C.O., Clancy, J.O. (2014). 14 Patterns of Biophilic Design. New York: Terrapin Bright Green LLC